

WEG
MET DE
BIJBEL

Sigrid Coenradie

Bert Dicou

Anne Claar Thomasson-Rosingh

WEG MET DE BIJBEL

Gids voor vrijzinnig bijbellezen

Uitgeverij Meinema, Zoetermeer

Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk Forest Stewardship Council® (FSC®) draagt. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid. Ook is het papier 100% chloor- en zwavelvrij gebleekt.

www.uitgeverijmeinema.nl

Ontwerp omslag: Studio Anton Sinke

Vormgeving binnenwerk: Ontwerpkantoor Vonk Specht

ISBN 978 90 211 7006 0

NUR 703

© 2017 Uitgeverij Meinema, Zoetermeer

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

DE BIJBEL LEZEN: WAAROM EN HOE?

- 8 Weg met de Bijbel. Of: waarom toch de Bijbel lezen
Anne Claar Thomasson-Rosingh, Bert Dicou, Sigrid Coenradie
- 22 Manieren van lezen
Anne Claar Thomasson-Rosingh, Bert Dicou, Sigrid Coenradie
- 40 Aan de slag

THEMA 1 GELD EN ARMOEDE

- 42 Inleiding
Anne Claar Thomasson-Rosingh
- 46 Schulden, slavernij en de verdeling van middelen
Anne Claar Thomasson-Rosingh
- 62 Islamitisch bankieren
Anne Claar Thomasson-Rosingh
- 67 Armoede, rijkdom en het kwijtschelden van schulden
Bert Dicou

THEMA 2 HET OFFER

- Anne Claar Thomasson-Rosingh*
- 86 Inleiding
- 88 Het verboden offer
- 101 Onterecht ontslagen

THEMA 3 KWETSBAARHEID

- Sigrid Coenradie*
- 104 Verhalen over kwetsbaarheid in de Bijbel
- 118 Niemand wil graag kwetsbaar zijn

THEMA 4 MENS EN PLANEET

- Bert Dicou*
- 132 Een mens te zijn op aarde
- 155 Vrees voor wat komen gaat: catastrofe en nieuw begin
- 173 Aangehaalde literatuur

De Bijbel lezen:
waarom en hoe?

Weg met de Bijbel.

Of: waarom toch de Bijbel lezen

Alle drie de auteurs van dit boek hebben 'iets' met de Bijbel. Logisch, zou je zeggen, want ze zijn alle drie theoloog. Maar helemaal vanzelfsprekend is het toch ook weer niet. Ze zijn alle drie *remonstrants* theoloog – verbonden aan een van de meest vrijzinnige kerkelijke groeperingen in Nederland. De vrijzinnige groepen staan erom bekend dat zij weinig geneigd zijn geloofsvisies puur en alleen aan te nemen omdat die visies gedurende lange tijd zijn overgeleverd. In 2016 maakten de remonstranten reclame voor zichzelf met de slogan 'Geloof begint bij jou'. Als geloof 'bij jou' begint, wat is dan de relevantie van het intensief lezen van een boek dat weliswaar eeuwenlang bron en uitgangspunt voor het christelijk geloof is geweest, maar dat overduidelijk ook een sterk archaisch karakter heeft? De jongste delen van de Bijbel zijn bijna tweeduizend jaar oud, de oudste bijna drieduizend.

De titel van ons boek, *Weg met de Bijbel*, roept misschien allereerst associaties op met antigodsdienstige tendensen in een samenleving die zich nog niet zo heel lang geleden ontworsteld heeft aan het drukkende gezag van kerkelijke instituten. Steeds minder bepalen waarden ontleend aan het christelijk geloof de waarden van de samenleving. Het boek waar christenen hun waarden aan ontnemen, de Bijbel, wordt door sommigen als een sta-in-de-weg ervaren bij het bereiken van een vrijere samenleving. Maar de vraag of de Bijbel nog als een gezaghebbend geschrift kan gelden, wordt ook binnen de kerken gesteld. In de vrijzinnige hoek gebeurt dat trouwens al langere tijd. De geschiedenis verhaalt van een dominee in een dorp in het altijd al vrijzinnige en eigenzinnige West-Friesland, een eeuw geleden, die op een zondagochtend de bijbel van de kansel verwijderde. 'Dat boek hebben we niet meer nodig', was zijn verklaring. Inzichten uit

de filosofie, de algemene cultuur en niet als laatste het eigen denken en voelen waren ruim voldoende om de gelovigen de weg te wijzen (of zelf te laten ontdekken). Al langer was er onder de ‘modern gelovigen’ onrust over de vele wonderlijke verhalen die je in de Bijbel tegenkwam, waaronder de talrijke wonderverhalen. Genezingen door handoplegging, mensen laten opstaan uit de dood, onverklaarbare natuurverschijnselen als lopen over water (van Jezus) of de droge doortocht door de Rietzee (van de Israëlieten, na hun ontsnapping uit Egypte). Verder vond men, onder invloed van de inzichten van de Verlichting, ook toen al de moraal van de bijbelse geschriften niet altijd even overtuigend en verheffend. Ergo: ‘Weg met de Bijbel’?

In 2016 verscheen een mooie Nederlandse vertaling van een bijzonder boek: *De Jefferson Bijbel* (vertaald en ingeleid door Sadije Bunjaku en Thomas Heij). *De Jefferson Bijbel* is een boek dat Thomas Jefferson, de derde president van de Verenigde Staten en de auteur van de Onafhankelijkheidsverklaring, maakte voor zichzelf. Hij voltooide het in 1820, maar stelde er verder niemand van op de hoogte. Na herontdekking van het manuscript eind negentiende eeuw, werd het breder bekend. In 1904 werd er een flinke oplage (9000 exemplaren) van gedrukt. Het boek werd aan iedere nieuwe senator in het Congres gegeven. Overigens was de titel die Jefferson zelf zijn boek meegaf: *The Life and Morals of Jesus of Nazareth*. Het werk is niet in strikte zin *geschreven*, maar geknipt en geplakt. Jefferson kocht twee bijbels, zodat hij de voor- en achterkanten van de bladzijden kon gebruiken, selecteerde de bijbelgedeelten die hem aanstonden en sneed die los met een mesje. Het Oude Testament liet hij buiten beschouwing en hij had een hekel aan Paulus, dus hij beperkte zich tot de vier evangeliën. Die kon hij nu mooi samenvoegen tot één chronologisch doorlopend verhaal. Geïnspireerd door de ideeën van de Verlichting, liet hij alles weg wat in zijn ogen gedateerd, secundair of ongeloofwaardig was. Wonderverhalen en genezingen sneuvelen, maar ook impliciete verwijzingen naar de goddelijkheid van Jezus en zelfs de opstanding werden door hem weggelaten. Wat overbleef was een nieuw evangelie, waarin Jezus vooral naar voren komt als iemand die de wereld diepe wijsheden meegaf en met name een vernieuwend ethisch systeem: de ethiek van de naastenliefde. De Bergrede van Jezus was voor hem een hoogtepunt uit het evangelie.

De remonstranten vormen een kerkgenootschap dat zich eveneens thuis voelt bij de erfenis van de Verlichting. Toch zijn wij, de drie auteurs van dit boek, een andere mening toegedaan dan de West-Friese dominee of Thomas Jefferson. We menen dat het zinvol en goed is de Bijbel – zoals hij is – serieus te nemen en vooral te blijven lezen. Of een keer te *gaan* lezen. Voor wie christen wil zijn, is het een noodzaak, vinden wij. En naar onze mening is het ook voor wie nu eindelijk deze essentiële bron van onze cultuur wil leren kennen, een interessante en spannende onderneming.

Anne Claar Thomasson-Rosingh

Anne Claar, jij woont en werkt in Engeland. Je doceert bijbelvakken aan Sarum College in Salisbury. Jouw studenten zullen predikant, voorganger of priester worden in diverse Engelse kerken, van conservatief tot progressief. Jij zult het ongetwijfeld met je studenten hebben over het ‘waarom’ van het lezen van de Bijbel. Voor sommigen zal dat vanzelfsprekend zijn, anderen zul je het belang ervan eerst duidelijk moeten maken. Dat zal dus ook gelden voor de lezers van dit boek.

Ik constateer hoe noodzakelijk het is, maar ook hoeveel het oplevert als mensen de Bijbel *opnieuw* gaan lezen: met andere ogen. Ik sluit me aan bij Sherwood (2012, 3): ‘Ons moderne begrip van de Bijbel is zo beperkt, zo gesloten, zo vroom – onvermijdelijk rekent de Bijbel daar juist godslasterlijk mee af.’¹

Met dit boek wil ik de lezers uitnodigen om de oude teksten van de christelijke Bijbel opnieuw te lezen en te bekijken. Een uitnodiging – waarvan ik me bewust ben dat die nogal vreemd is. Het is in feite een uitnodiging om je buiten de bekende wereld te begeven, buiten je eigen cultuur, en een verwarrende, totaal andere wereld binnen te treden. Een uitnodiging die gevaarlijk lijkt, of irrelevant, en sowieso tamelijk ingewikkeld.

Welbeschouwd zijn er al meer dan genoeg mensen die de Bijbel serieus nemen – *te* serieus zelfs. Voor een heel aantal problemen en thema’s in onze wereld zou het misschien zelfs beter zijn als minder mensen deze weinig eenduidige verzameling boeken zouden lezen. Denk aan homofobie, misogynie (vooroordelen tegen vrouwen), slavernij en zelfs

1 Mijn vertaling (ACT).

apartheid – zaken die ooit verdedigd zijn met de Bijbel in de hand. Daarbij komt nog een aantal van de grootste problemen van deze tijd, zoals de klimaatcrisis en de nog immer groeiende kloof tussen arm en rijk. Er wordt vaak, met enig recht, betoogd dat deze problemen mede ontstaan zijn dankzij teksten uit de heilige boeken van joden en christenen die daar de rechtvaardiging voor leken te bieden. Dit is nog maar het begin van een lange lijst van redenen om juist niet met de Bijbel bezig te gaan.

Als ik de lezers van ons boek actief uitnodig de Bijbel open te slaan, doe ik dat niet omdat ik ervan overtuigd ben dat deze teksten moreel of historisch van belang zijn, of omdat ze zo mooi zijn. Hoewel sommige bijbelpassages dit alle drie zijn, zijn er voldoende andere passages die noch moreel belangwekkend noch mooi zijn en die historisch gezien meer vragen oproepen dan beantwoorden. De Bijbel bevat godsdienstige teksten die uit een totaal andere tijd komen. De context en de religieuze beleving van die tijd zijn zeer verschillend van die van ons, ze zijn eigenlijk niet te vergelijken. Hoe zouden deze teksten dan relevant kunnen zijn? Evenmin gaat die uitnodiging de Bijbel te lezen ervan uit dat het een eenvoudige taak is, die niet meer vereist dan goed kunnen lezen. De meeste mensen die een serieuze poging gedaan hebben de christelijke geschriften te lezen, hadden er een zware dobber aan ze goed te begrijpen. Ook met informatie van het internet en van verstandige commentaren die je op weg helpen, is er veel wat duister blijft. Priesters en predikanten staan iedere week op de kansel en zijn dus zeer vertrouwd met deze geschriften, maar zij maken er soms weinig werk van om goed uit te leggen wat de problemen zijn waar de met veel ceremonieel voorgelezen bijbelteksten hun lezers voor stellen.

Zelfs geleerden die hun leven lang bezig zijn met het bestuderen van de Bijbel, kunnen het soms niet eens worden over wat sommige passages betekenen. Hoe kan de gewone lezer dat dan?

Anderzijds heeft het nooit ontbroken aan mensen die, ondanks deze moeilijkheden, toch een poging deden deze geschriften te lezen en het voor lief namen dat ze niet alles zouden doorgronden. We kunnen ons daar dus best bij aansluiten.

Voor de niet-gelovige lezers: mijn uitnodiging om u te verdiepen in de

Bijbel is niet stiekem gemotiveerd door de wens dat u zich bekeert en christen wordt. Sterker, het zou misschien beter zijn om u, als u van plan zou zijn christen te worden, af te raden om de Bijbel volledig te lezen. Sommige teksten die u erin tegenkomt, zijn uitermate verwarrend, gewelddadig en soms gewoon aanstootgevend. Nogal wat verhalen zijn duidelijk 18+; ze roepen schaamte en walging op. Voor mij zijn deze belemmeringen (toch) geen reden ervan af te zien de Bijbel te lezen. En ik nodig iedereen uit dat ook te doen, of je jezelf nu als christen beschouwt of dat je een meer algemene indruk van de Bijbel zou willen krijgen. Wel is het goed om bij het lezen al het bovengenoemde in het achterhoofd te houden.

Na deze waarschuwingen vooraf: geef nu eens een paar redenen om wél de Bijbel te gaan lezen.

1. Het is leuk

De eerste, belangrijkste en misschien meest overtuigende reden om de Bijbel te lezen is dat het *leuk* is. Alleen al omdat het een boek is dat velen gesloten zouden willen houden. Een opwindende onderneming die iets riskants en oneerbiedigs heeft. Wie kijkt in dit verboden kastje, ontdekt al snel hoe complex dit boek is. Uiterst fascinerende wendingen, losjes gekoppeld aan versleten platitudes. Een aangename verrassing: deze religieuze teksten zijn soms ontzettend grappig en doen echt hun best om de lezer te vermaken. Net zoals iedere goede komedie zetten ze je daarnaast ook aan het denken. Op andere plaatsen staan er spannende verhalen. De spanning die in de tekst is ingebouwd, doet soms niet onder voor een moderne *whodunnit*. De Bijbel is nergens ronduit pornografisch, maar bevat voldoende seksuele details om het af en toe met rode oortjes te lezen – vast ook ontzettend geschikt om pubers mee te boeien. Dan zijn er bladzijden vol heerlijke poëzie, van grote literaire kwaliteit. Achter een volgende hoek ontdek je ineens monomane figuren (profeten?) die ons onderhouden met vreemd gedrag en controversiële sociale ideeën. Voor degenen onder ons die houden van genealogie en het napluizen van hun voorgeslacht: ook dit tref je volop aan op de bladzijden van de christelijke heilige Schrift. In geschiedenis geïnteresseerden kunnen hun hart ophalen aan een schat aan verwijzingen naar of beschrijvingen van historische

gebeurtenissen. Geen enkele andere bron uit de Oudheid heeft zoveel te bieden op dit gebied. Voor elke smaak is er wel wat te genieten in de Bijbel. Als je puur voor je plezier leest, is het geen probleem dat de Bijbel zo divers is. De delen die je minder interesseren, sla je gewoon over, hoewel je dan nooit weet wat je mist.

2. De Bijbel was en is bepalend voor onze cultuur

De West-Europese cultuur is verzadigd met taal, beelden en gedachtenpatronen die hun oorsprong vinden in de bijbelse geschriften. Veel van onze cultuuruitingen zijn te begrijpen als een dialoog met verhalen, gedichten en ideeën die uit de Schrift komen. Wanneer we de recente bewerkingen terugvolgen naar de bron, komen we de verborgen energie op het spoor die nog steeds zo bepalend is in onze samenleving bij het ontwikkelen en naar voren brengen van nieuwe ideeën. In dit boek zullen we een aantal voorbeelden van deze dialoog tussen cultuur en Bijbel beschrijven. Zo kunnen romans, films en muziek een goede aanleiding vormen om ook het oorspronkelijke verhaal weer eens te lezen, of te ontdekken hoe dat verhaal ook gelezen zou kunnen worden. Bijbellezen zet onze verbeelding aan het werk en helpt hedendaagse vormen van culturele verbeelding te begrijpen. Net als de verborgen structuur onder onze waarden- en normensystemen. Ook wie de Bijbel vooral vanwege dit cultuuraspect leest, zal naar believen delen kunnen overslaan die hem/haar minder interesseren. Al is het moeilijk vast te stellen welke delen onze cultuur *niet* beïnvloed hebben.

3. De Bijbel gaat over ‘het heilige’

De Bijbel claimt een heilig boek te zijn. Ook als je het niet als zodanig beschouwt, heb je te maken met het feit dat de meeste lezers – de gelovigen – dat wel doen. En wel omdat God in het grootste gedeelte van het boek een uiterst belangrijk karakter is. Dit aspect van de Bijbel zou een reden kunnen zijn om hem niet te lezen. Ik vind echter dat dit een reden is om je er juist *wel* in te verdiepen.

Wie onbevooroordeeld het leesavontuur aangaat, ontdekt dat de zaken niet zo zwart-wit liggen. De Bijbel gaat over het heilige, maar al lezend merk je snel dat er geen geur van heiligheid over de teksten hangt. Wat heilig is en wat niet, moet je zelf ontdekken. De kloof tussen het sacrale

en het profane is hier geen kloof, zoals het dat in de wereld ongetwijfeld ook niet is. Het hoogverhevene en het laag-bij-de-grondse zijn door elkaar heen geweven, het heilige en het alledaagse liggen dicht bij elkaar. In de Bijbel is dat onmiskenbaar, en dat zou je aan het denken kunnen zetten over hoe dat in onze samenleving is. Voor niet-gelovigen *en* voor gelovigen zou moeten gelden dat je de Bijbel niet leest omdat het een heilig boek is, maar omdat het ons gevoel voor wat 'heilig' is zou kunnen veranderen. De Bijbel verbaast ons telkens weer door het heilige aan te treffen op de meest onwaarschijnlijke plaatsen. Wie zoals Jefferson het heilige uitselecteert uit een beperkt aantal 'verheven' passages, mist derhalve de essentie van wat de Bijbel hier te bieden heeft.

4. De Bijbel verdient niet zo veel respect als hij krijgt

Vreemd genoeg wordt de Bijbel soms vanuit samenleving en politiek op een voetstuk gezet en met respect behandeld (vgl. Sherwood, 2012). Dit komt deels doordat het hoort bij de regels van onze tolerante democratie: je betoont respect aan alle levensovertuigingen die in je samenleving aanwezig zijn. Deels echter door het tegenovergestelde daarvan: de overtuiging dat 'onze' joods-christelijke traditie veruit superieur is aan de andere geloofstradities en 'ons' heilige boek dus al even superieur. Deze gevoelens van respect en superioriteit hebben geen enkele relatie met de inhoud van het boek in kwestie. Om die gevoelens te behouden, moet je het boek zelf gesloten laten. Wie de Bijbel openslaat en begint te lezen, zou een te hoog ingezet respect wel eens snel kwijt kunnen raken. Ik nodig mensen juist graag uit om te lezen, omdat je dan snel genoeg vaststelt dat de Bijbel helemaal niet ver verheven is boven andere heilige boeken. En dat de inhoud van de Bijbel soms het tegenovergestelde is van respectvol en dat het over allerlei grenzen heen gaat, inclusief die van onszelf. Deze teksten scherpen onze kritische zin. Niet alles mooi en goed vinden maakt ons kritisch-betrokken lezers. 'Waarom ergert me dit? Wat denk ik hier zelf van? Welke verborgen vooronderstellingen zitten er achter deze tekst? Wie wint hier, wie is de verliezer?' Dit betekent ook dat je het niet altijd maar eens hoeft te zijn met wat je leest. Veel gelovigen denken dat je geacht wordt je instemming te betuigen met alles wat je in de Bijbel tegenkomt, maar dat is niet zo. De Bijbel is geen boek dat kritiekloos gerespecteerd wil worden, maar een boek dat ons uitnodigt

onze eigen standpunten te overdenken. Daartoe moeten we de hele Bijbel lezen, ook de stukken die doorgaans worden overgeslagen en die de lezers vooral bevreemden. Dat we dat valse gevoel van superioriteit kwijtraken, zou ik al een doel op zichzelf vinden.

Anne Claar, jij vergelijkt het gaan lezen van de Bijbel wel met de ontmoeting met een vreemdeling.

Ja, alle vier de redenen die ik gaf om de Bijbel open te slaan of opnieuw te leren kennen, hebben te maken met het onverwachte en het licht verstorende dat hoort bij het ontmoeten van een vreemdeling. Hoe kun je dat het beste doen? Van harte en met compassie. Veel mensen zullen bij zo'n ontmoeting allereerst op zoek gaan naar wat ze van die ander begrijpen en kunnen waarderen, wat ze met hem/haar delen. Dit is geen ongevaarlijke benadering. Je zou zo bijvoorbeeld de enorme desillusie van de vreemdeling over het hoofd kunnen zien, en het daaruit voortkomende geweld niet kunnen begrijpen. Bovendien doet die benadering geen recht aan de vreemdeling zoals hij is. We missen dan het geschenk van de aanwezigheid van het volstrekt andere. Wanneer de vreemdeling al heel snel *one of us* wordt, kan hij ons niet langer iets leren of ons uitdagen. Dat geldt allemaal ook van de Bijbel. Je beperken tot hetgeen je herkent of kunt gebruiken (zie *De Jefferson Bijbel*, maar soms ook de leesroosters die veel kerken gebruiken), maakt je weinig wijzer over de Bijbel zelf en kan zelfs misleidend zijn. En het brengt je zeker niet verder. Stel je maar open voor de hele Bijbel, zo vreemd als hij is.

Van harte openstaan voor alles wat de Bijbel te bieden heeft, betekent niet dat er geen andere plaatsen zijn om te vinden wat we hier vinden. Er zijn volop boeken, films en muziekstukken die leuk zijn, die ons onze cultuur helpen begrijpen, die ons op het spoor van het heilige zetten (of van God, als je wilt) en onze kritische zin scherpen. Als we de Bijbel lezen, houden we niet op ook van die andere bronnen gebruik te maken, wat onze leeservaring alleen maar zal verrijken.

Maar geen van de andere rijkdommen van onze cultuur is zo algemeen gelezen (en dat al millennialang) als de Bijbel. Uiteindelijk geloof ik dat de Bijbel de cultuuruiting is die het meest de betekenis nadert van een